

НАСЛЕДЯВАНЕТО НА ФОЛКЛОРНИЯ КОД

Григор Григоров

Студентски семинар по практическа етнология и фолклористика

„Проф. д-р Иван Шишманов”

Настоящото изследване се базира върху идеята, че фолклорът кодира и запазва познанията на общността и построява специфичен глобален модел на света ¹. То цели да докаже, че зад протичащите исторически процеси във фолклора стои една обща ментална структура, един общ психически механизъм, който обуславя историческото му развитие. Тази ментална структура наричам фолклорен код.

Фолклорният код е онзи пакет от устойчиви представи – притежание на всеки индивид от една общност – с които той дава отговор на заобикалящия го свят, без сюжетност. Той е онази представа, която позволява да бъде усвоено и приспособено към традицията всичко ново, онзи механизъм, който интерпретира новото, за да запази самия код. „Фолклорният човек” не разбира и не анализира същността и специфичността на своето мислене, на своята представа за света, той е владетел на кода, без да го осъзнава.

Кодът съществува само в абстрактна форма, той е безсловесен, представлява принципа, чиято материална форма се изразява в легендите, митовете, обредите и т.н. Т.е. фолклорният код е такава основна ментална структура, която съществува във всички етапи на човешкото мислене, съществува в различни типове съзнание: магията, тотема и мита са просто начини на неговото изразяване.

Тотемистичното съзнание представлява стремеж за овладяване на Природата в нейните първични форми – животните и по-рядко растенията, магията е опит за овладяване на Природата вече в нейните процеси и явления, а митът – овладяване на природата чрез контролирането на Божествения принцип, който я ръководи. Религиозното мислене е най-съвършената форма на кодиране на менталност за запазването на кода – то позволява на човека да бъде част от космическата хармония, утвърждава го като част от Божествения промисъл.

Според обхвата на овладяването на Природата в исторически план се наблюдава, макар и като немного изчистен процес, преход от тотем към религия. Това е външното проявление на този механизъм – на едно ниво, но на друго ниво, вътре в самия код, протичат друг тип процеси, които водят до промени в неговата структура. Тези процеси са два: обогатяването и опростяването на фолклорния код.

ОБОГАТЯВАНЕ НА ФОЛКЛОРНИЯ КОД

Индоевропейските митологии се различават съществено помежду си, но все пак между тях съществуват известни прилики: трикратното разделение на пространството, близначният култ към боговете, превесът на мъжките божества ². Общите черти, които се откриват във всяка една индоевропейска митология, представляват индоевропейския фолклорен код; той е онзи набор от представи, възникнали преди обособяването на отделните митологии и запазили се трайно в съзнанието на индоевропейците. Въз основа на индоевропейския фолклорен код по-късно възникват различните индоевропейски митологии, които представляват различна интерпретация на действителността с един и същ набор представи.

Обогатяването на фолклорния код е породено от опита за овладяване на Природата на всички нива и във всички измерения. То се дължи на желанието на социума да си обясни трайно появата на нещо ново и необяснимо, като обяснението трябва да бъде дадено именно с някоя от познатите презстави. Исторически погледнато има

непрекъснато напрежение между фолклорния код и неговата периферия, но разширяването е винаги еднопосочно – центърът се разширява за сметка на периферията. С това искам да кажа, че кодът се разраства в исторически план с обособяването на отделни етнически общности, без значение от това дали разнообразието на фолклорни форми количествено може да намалява.

ОПРОСТЯВАНЕ НА ФОЛКЛОРНИЯ КОД

Успоредно с процеса на обогатяването на фолклорния код се появява необходимост новопоявилите се елементи трайно да бъдат овладяни и подчинени на съществуващата парадигма. Това в определени исторически етапи налага неговото цялостно преосмисляне и реконструиране. Под реконструкция разбирам не някаква тотална промяна в представите за света, а само известни колебания в парадигмата му, които могат да доведат до лека промяна в съществуваща йерархия от ценности, но по-скоро на конкретно ниво, докато абстрактните представи остават непокътнати. Този процес ще наричам опростяване (като под опростяване не разбирам редуциране) на фолклорния код. Конкретната причина за този процес е желанието за генерализиране на прекалено сложните отношения между различни елементи от кода, които възникват с неговото обогатяване. Обогатяването може да тече в няколко посоки и това да доведе до пълното противоречие на някои от новите компоненти или до натоварването на два или повече елемента с еднаква функция – излишен товар за „фолклорното съзнание”. При появата на такива противоречия се забелязва разколебаване на равновесието на фолклорния код и се появяват причини за неговото ново конструиране – тоест построяването му отново с трайното вметване на новите елементи в устойчивата структура.

Основен процес при опростяването на кода е този на десемантизацията на отделните му компоненти. Съществува тенденция първичната амбивалентност на всички явления и персонажи лека-полека да изчезва и всеки от тях да остава във фолклорното съзнание с най-специфичната си черта.

БЕЛЕЖКИ

1. По въпр. вж. **Малчев, Р.** За „границите на мълчанието” в българската фолклорна култура. В: сп. *Анали*, 1997, 1-4, 71 - 75.
2. **Дюмезиль, Ж.** Верховные боги индоевропейцев. Пер. с франц., М., 1986.